

343.31

П48

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і психології

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

Збірник наукових та науково-методичних праць
кафедри педагогіки і психології
Криворізького державного педагогічного університету

Випуск 1

Кривий Ріг
2002

6. Закон „Про вищу освіту” //Освіта. – 2002. - № 12-13. – 20 – 27 лютого.

ДО ПРОБЛЕМИ ПІЗНАННЯ І ФОРМУЛЮВАННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ Й ВИХОВАННЯ

О. О. Любар

Загальновизнаним є твердження про те, що основним завданням науки є пізнання об'єктивних законів та зумовлених ними закономірностей, врахування яких на практиці забезпечує ефективність діяльності людей в будь-якій галузі. У тому числі це стосується і педагогіки. Пізнати і сформулювати закони педагогіки намагались багато вчених, зокрема Я.А.Коменський, Й.Г.Песталоцці, А.Дістервег, К.Ушинський та інші. Однак це важливе завдання педагогічної науки тоді не було до кінця розв'язаним.

У другій половині ХХ ст. активізувалися пошуки вчених щодо пізнання законів педагогіки та їх закономірностей. Тут спостерігається розмаїття підходів та формулювання законів і їх закономірностей. Так, В.І.Помогайба виділяє закони процесу навчання, М.І.Болдирєв, Б.Т.Лихачов називають закони виховання, І.Ф.Харламов – закономірності виховання, Ю.К.Бабанський і І.П.Підласий – закономірності педагогічного процесу тощо. В.М.Галузинський, М.Б.Євтух розглядають загальні закономірності процесу навчання і виховання. У підручниках з педагогіки Н.Є.Мойсеюка (К., 2001. – 608 с.), Н.П.Волкової (К.: Академія. – 2001. – 576 с.), М.М.Фіцули (К.: Академія. – 2002. – 528 с.) розглядаються закономірності педагогічного процесу, навчання та виховання.

Ці класифікації законів та закономірностей, на нашу думку, є недосконалими, бо в них простежуються намагання досліджувати закони і закономірності навчання окремо від виховання, що вже є порушенням загального закону єдності

навчання та виховання. Більше того, більшість авторів не розмежовує поняття „закон”, „закономірності”, „принципи”, „правила” тощо.

Глибокий аналіз здобутків науковців у пізнанні законів та їх закономірностей у педагогіці зроблено М.Слепуховим. Він виділяє чотири групи законів: закони єдності та взаємозв'язку, єдності та боротьби суперечностей, підпорядкованості залежності та законів дотримання міри. Кожна з цих груп об'єднує певну кількість законів, які зумовлюють конкретні закономірності. Останній дослідник поділяє на три групи: 1) причинно-наслідкового характеру; 2) умовного характеру; 3) ті, що відображають кількісні та якісні залежності [1, 10-12].

Доробок М.Слепухова щодо класифікації законів та їх закономірностей ще чекає на увагу науковців, але те, що він є новим етапом у пізнанні головного предмета дослідження педагогіки, є незаперечним фактом.

Згадані нами вище спроби науковців пізнати й класифікувати закони та закономірності стосуються тільки навчально-виховного процесу (навчання, виховання) і не відбивають історичного досвіду розвитку вітчизняної освіти й виховання. На наш погляд, саме це завдання є особливо актуальним на сучасному етапі розвитку вітчизняної системи освіти і виховання. Саме зараз активно повсюди відроджується українська національна школа, докорінно переглядається зміст освіти і виховання відповідно до потреб суспільства, відбувається пошук нових технологій, методів навчання та виховання [2].

Реформуючи школу, ми маємо подбати про те, щоб було враховано історичний досвід вітчизняного шкільництва, його позитивні здобутки й невдачі. Якраз з цим виникає проблема, бо він сучасному вчителю мало відомий.

У радянські часи історія педагогічної думки й освіти України в педагогічних навчальних закладах не вивчалася, що негативно позначалося на професійній підготовці вчителя. То ж не дивно, що випускники педагогічних інститутів та училищ тих часів не були обізнані з досвідом діяльності рідної школи, з педагогічними поглядами видатних просвітителів і педагогів

П.Куліша, М.Костомарова, О.Духновича, М.Драгоманова. Б.Грінченка. Г.Лубенця, М.Грушевського, І.Огієнка, С.Русової, Г.Ващенко, А.Волошина та багатьох інших.

Докорінно почав змінюватися стан підготовки учительських кадрів у незалежній Україні. У цих вищих педагогічних закладах вивчається курс історії української школи й педагогіки або відповідний розділ з історії педагогіки. Міністерством освіти і науки України рекомендовано усім навчальним закладам нові навчальні програми з цієї дисципліни (Укладачі С.Бабишин, Я.Бурлака, М. Стельмахович, Ю. Руденко, Л. Вовк, В. Бондар, О.Любар, М. Трофанова, Д. Федоренко, І. Шапошнікова).

Ці програми, хоч і рекомендовані до використання у вищих навчальних закладах, проте в багатьох вузах їх не дотримуються. Тому часто історія української школи й педагогіки викладається безсистемно, так, як вважає за потрібне лектор, виходячи із своїх політичних орієнтирів, знань вітчизняної культури.

Наш досвід викладання з 1992 р. історії української педагогіки переконав у тому, що знання вітчизняного шкільництва і педагогічної думки треба подавати системно, дидактичними одиницями, кожна з яких є відносно самостійним змістовим утворенням й несе логічні, конкретно-змістові визначення.

Такий порядок вивчення відображає розвиток теорії та практики виховання юних поколінь від дохристиянських часів до сьогодення і відповідає вимогам діючих навчальних програм з історії вітчизняної педагогічної думки. Він сприяє набуттю студентами успішних системних знань з історії української педагогіки і шкільництва, виключає формальний виклад окремих педагогічних сторін поступу школи, сторінок творчості видатних просвітителів. Глибокий аналіз педагогічних фактів, явищ дає можливість студентам усвідомити наслідки повторюваних зв'язків в освітніх процесах, що відбуваються. Лекційний курс, творче обговорення навчального матеріалу на семінарських заняттях, самостійна робота студентів з опанування теоретичних знань, співбесіди з викладачем сприяють розумінню студентами ряду законів та закономірностей розвитку української школи, які не

знайшли свого висвітлення у науковій літературі.

Ці закони та закономірності погоджуються з загальними законами світового розвитку освіти, але мають свої особливості. Вони пояснюються трагічною долею українського народу, що перебував у колоніальному ярмі з невеличкими проміжками майже сім століть. Від стану української державності залежала діяльність української школи. З цього приводу академік В.Г.Кремень відзначив, „як свідчить історичний досвід, без держави немає нації, немає мови, йдуть у небуття національна культура, історія, традиції, людина перетворюється в манкурта, розірваного в своїй свідомості й поведінці” [3]. Ось чому в умовах бездержавності українська школа постійно дбала про сприйняття її вихованцями української національної ідеї, головного засобу усвідомлення спільних національних інтересів, об'єднань й консолідації народу, нації.

Керуючись тим, що під законами розуміється стійкий істотний зв'язок між явищами та процесами, які постійно повторюються, і визначається тенденція або певна спрямованість освітньої системи, то, на нашу думку, розвиток українського шкільництва відбувається за такими законами й закономірностями [4, 115].

Залежність функціонування і розвитку вітчизняної системи освіти й виховання від стану української державності: незалежності України чи втрати нею суверенності.

Цим законом визначаються ряд закономірностей, які пояснюють залежності освітніх процесів, що відбуваються за певних умов. Ними є:

1) якщо український народ втрачає свою державність, то першими проявами колоніальної політики є утиски і заборона національної школи, рідної мови, культури, діяльності народного вчителя;

2) якщо колоніальний режим забороняє рідну школу, насаджує чужу педагогічну систему, то це веде до денационалізації і деморалізації української нації, духовного виродження народу;

3) якщо в часи незалежності України та в період піднесення національно-визвольних змагань український народ відроджував

національну систему освіти і виховання, то це забезпечувало всебічний інтелектуальний та духовний розвиток української молоді, її тіловиховання.

У зв'язку з тим, що український народ упродовж тривалого часу перебував у колоніальній залежності від чужинців, українська школа залишалася єдиним громадським осередком, де формувалася гуманістична освітньо-педагогічна ідеологія. Вона дбала про виховання Людини, трудівника-господаря своєї землі, козака-лицаря, воїна, оборонця від нападників, аристократа духу, творця матеріальних і духовних цінностей свого народу. Ця традиційна спрямованість школи є об'єктивною і знайшла своє відображення у законі відповідності національної школи інтересам і потребам свого поневоленого народу.

Цей закон зумовлений такими закономірностями:

1) оскільки вітчизняна школа в усі часи була і є істинно народною, так як вона створена і виплекана народом, остільки вона дбає про виховання молодого покоління в дусі української національної ідеї, готує його до її втілення;

2) оскільки в національній школі забезпечується тісний зв'язок школи, родини та громадськості, остільки вона дбає про духовну єдність та наступність поколінь, етнізацію юних.

Аналіз педагогічної творчості українських просвітителів та досвіду національної школи стверджує гармонійне виконання школою освітніх і виховних функцій з найдавніших часів до наших днів. Цей закон втілюється у змісті освіти й виховання, здійснюється вчителями, представниками громадськості. Велика роль у цій справі відводилась дитячим та юнацьким громадам-братствам, товариствам, організаціям СУМ, Пласт, Сокіл, піонерії, комсомолу тощо. Тому відсутність дієвого дитячого та молодіжного руху негативно позначається на громадському зростанні сучасної учнівської та студентської молоді. Цим законом зумовлені закономірності, що носять умовний характер:

1) якщо у навчально-виховному процесі відсутня дієва система розумового, ідейно-морального, естетичного, трудового та фізичного виховання, то має місце упущення у формуванні особистості, недосконалість її розвитку.

2) якщо учень, крім навчання, не бере участі в діяльності дитячих та юнацьких об'єднаннях, громадському житті, в суспільно значущих справах, то гальмується процес самоутвердження і самореалізації особистості.

Усе навчання і виховання в українській школі ґрунтується на особі вчителя, який є високоосвіченою, високоморальною людиною, знає досконало свою справу, сумлінно виконує вчительський обов'язок, є носієм духовності народу і прищеплює її своїм вихованцям. Найбільш вдало визначив роль народного вчителя в українській школі І.Я.Франко: „Учителем школа стоїть”. Така роль учителя в національній системі освіти й виховання визначається законом залежності успіхів вітчизняної школи від подвижницької діяльності українського вчителя. Видатний український педагог О.В.Духнович бачив основний результат діяльності вихователя в тому, щоб він „в дітях збудив народолубство і в серцях їх засвітив любов до своєї народності, бо людина без народності подібна блукаючому вовкові, для якого всякий ліс, де він їжу знаходить, є батьківщиною... Якщо людина змалку не привчиться народ свій любити, залишиться несхильною, байдужою, ні те, ні се, то це значить, що вона „віддається індиферентизмові”, а індиферентизм є найбільше зло в людстві, бо така людина „ні сюди, ні туди” буває самолюбцем, вона крім себе нічим не займається і буває небезпечною і злигодньою; соромлячись свого народу, соромиться самої себе”. [5, 166]

Законом залежності успіхів вітчизняної школи від подвижницької діяльності українського вчителя зумовлена така закономірність:

- якщо національна школа продукує продовжувачів традицій і справ попередніх поколінь, творців та оборонців матеріальних і духовних цінностей українського народу, то вчитель є свідомим інтелігентом, носієм і пропагандистом національної та кращих здобутків зарубіжної культури.

Альтернативи національно свідомому вчителю у сучасній школі немає: засобами рідної мови, вітчизняної історії, фольклору, мистецтва, традицій, звичаїв, обрядів, символів, народної

педагогіки, родинно-побутової культури тощо він готує молоде покоління до засвоєння та наслідування культури свого народу, здійснює його етнізацію.

Вивчення історії української школи і педагогіки аж ніяк не означає відлучення студентів від ознайомлення з історією європейського освітнього процесу. Навпаки, на тлі досягнень української школи і педагогіки студенти пізнають кращі надбання зарубіжної педагогічної думки, практики навчання й виховання. Так, вивчаючи стан освіти і виховання в античних містах Північного Причорномор'я і Приазов'я, вони прилучаються до освітніх надбань Античного світу; практика братських шкіл України допомагає зрозуміти процес формування педагогічних ідей Яна Амоса Коменського; виховна ідея Г.Сковороди порівнюється з думками щодо природовідповідного виховання Ж.Ж.Руссо; паралельно з трактуванням К.Ушинським питань народності і виховання подаються теорія елементарної освіти Й.Г.Песталоцці та принцип культуровідповідності А.Г. Дістервега, характеризуються школа і педагогіка Австро-Угорщини, Росії, Польщі, Радянського Союзу, у складі яких перебували українські землі. Такі порівняння дають змогу зрозуміти вітчизняну педагогіку як складову частину європейської педагогічної думки, усвідомити, що українська педагогіка розвивалася на національному ґрунті, виходячи з потреб українського суспільства на різних етапах його історії. Це в свою чергу дає підставу пізнати об'єктивний закон – взаємозв'язок української та європейської освітніх систем, яким зумовлена така закономірність:

- 1) оскільки Україна є європейською державою і її школа, вчителі, педагоги завжди мали тісні освітні зв'язки з народами-сусідами, оскільки діяльність української школи є складовою загальноєвропейською освітнього процесу, а Україна гідно була представлена в європейському освітньому просторі;
- 2) оскільки вітчизняна школа, освіта і педагогічна наука мають тісні зв'язки з освітніми системами та педагогічною культурою європейських та інших народів, оскільки українська освіта використовує їх кращі надбання та

інтегрується у міжнародний освітній простір.

Описані закони і закономірності, як об'єктивна реальність, пізнані нами на підставі довготривалого вивчення і аналізу фактів, явищ, процесів у вітчизняному освітньому просторі та залежностей між ними [6, 645]. Процес пізнання законів та закономірностей розвитку вітчизняної школи й педагогіки далеко не завершений, він чекає нових досліджень.

Сьогодні в умовах незалежної держави українська освіта має чимало невирішених задаваних проблем. Все ще значна частина українських дітей і молоді не навчається рідною мовою, особливо в промислових містах сходу і півдня України, в ПТУ, у вищих навчальних закладах. Наперекір застереженням великих педагогів К.Д.Ушинського і Б.Д.Грінченка до вивчення іноземної мови залучаються діти, які не оволоділи рідною. Українська національна ідея не знаходить свого відбиття у навчанні та вихованні учнівської та студентської молоді, має місце й сліпе запозичення іноземних освітніх систем без адаптування їх до українських реалій тощо.

Усе це є показником того, що на сучасному етапі розвитку школи й педагогічної науки не враховуються висновки та застереження перевірені суспільною практикою. Пізнання законів та зумовлених ними закономірностей, врахування їх у діяльності держави, громадськості, органів народної освіти, вчительських і педагогічних колективів буде всебічно сприяти освітянському прогресу, формуванню національно свідомого покоління української молоді.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. С л е п у х о в Микола. Закони, закономірності, принципи та правила в педагогіці //Рідна школа. - 2002. - № 1.
2. Національна доктрина розвитку освіти України //Освіта України. - 2002. - № 33. - 23 квітня.
3. К р е м е н ь В. Г. Освіта в Україні. Доповідь міністра освіти і науки України В.Г.Кременя на II Всеукраїнському з'їзді працівників освіти //Освіта України. - 2001. - № 47. - 12 жовтня.

4. Философский словарь /Под ред. И.Т.Фролова. – М.: Политиздат, 1981.

5. Д у х н о в и ч О. В. Народна педагогія. //Історія української школи й педагогіки в матеріалах і документах. – Кривий Ріг, 2002.

6. Історія української школи й педагогіки у матеріалах і документах /Укладач О.О.Любар. – Кривий Ріг, 2001.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ

О. Є. Остапчук

Інноваційна політика в освіті. Науково-технічний прогрес, визнаний в усьому світі як найважливіший фактор суспільного розвитку, усе частіше в західній і вітчизняній літературі зв'язується з поняттям інноваційного процесу. Інноваційна політика – складний, не позбавлений ризику процес, проходження якого визначається багатьма передумовами: технічними, фінансовими, економічними, соціальними. Вона торкається всього соціально-економічного середовища і передбачає переорієнтацію академічної науки та освіти на практичну направленість з метою подолання таких негативних явищ, як:

- відірваність освіти від практичних реалій;
- падіння престижу освіти;
- довгі періоди втілення наукових розробок у виробництво;
- непристосованість освіти і науки до існування у ринковому середовищі.

Інноваційна політика підлегла одній головній меті – стимулюванню інноваційної активності й розвитку науково-педагогічного потенціалу освіти – і спрямована на створення сприятливого освітнього клімату для здійснення інноваційних процесів. У певному розумінні вона виступає єдиною ланкою

між сферою „чистої” (академічної) науки і задачами освітньої практики. Місце і роль інноваційної політики в структурі державного регулювання освітою визначаються особливостями інноваційного процесу як об'єкта керування. Він складається в одержанні нововведення і простежується від зародження ідеї до практичного впровадження.

У цих обставинах інновація на практичній освітній результат. У практичній спрямованості інноваційної ідеї і складається її притягальна сила. Не слід забувати, що на сьогодні в освіті нагромаджено великий арсенал надій, яким не призначено збутися. У зв'язку з цим, суттєво переорієнтувалися головні завдання в освітній сфері. Їх можна сформулювати так:

- гармонізувати відношення педагога-практика з природою інноваційних процесів, соціальних зрушень у суспільстві, які викликають відповідні зміни в педагогічній сфері діяльності, інноваційним характером розвитку соціальних процесів;

- навчити педагога-практика жити і діяти в умовах потоку новітньої науково-педагогічної інформації, створити умови і передумови для його безперервного розвитку;

- створити умови для придбання широкого спектру новітніх психолого-педагогічних знань, що дозволяють швидко переключатися на нові тенденції і стратегії освітнього процесу.

Інноваційна активність у сучасному освітньому просторі. Проблема організації, розробка, впровадження та експертизи наукових підходів у реформуванні сучасної школи надзвичайно актуальна, оскільки прагнення мати своє обличчя, „свій імідж” в освітній структурі району, міста, регіону після застою і одноманітності цілком зрозуміле.

Сьогодні жодного творчого вчителя, адміністратора не може задовольнити „типовість” в організації і здійсненні навчально-виховного процесу, низький рівень якості освіти, що й зумовило певну масовість у впровадженні інновацій.

Які ж спонукальні сили змушують педагогів включатися в інноваційний пошук? Сили ці мають суб'єктивну і об'єктивну природу. Так, до числа внутрішніх спонукальних мотивів інноваційної активності можна віднести необхідність зміни